

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВОЛІ

Осадча С.В., викладач
Конотопський інститут СумДУ

Підлітковий вік – відповідальний період для подальшого життя особистості. В результаті на очах сучасного покоління відбулася суттєва перебудова загальної спрямованості підлітка.

Зміни у суспільно-політичному житті Української держави вимагають докорінної перебудови процесу виховання молодого виховання. Це засвідчено Конституцією України, Законами України «Про освіту».

Однією з найбільш складних і значущих у вихованні є проблема волі в основі якої лежить свідоме спрямування людиною своєї діяльності відповідно до поставлених цілей і завдань, здатність долати перешкоди на шляху їх досягнення.

Волю пропонується розглядати сукупно з іншими сторонами психіки, насамперед, з пізнанням, почуттями, увагою і руховими діями (Г.Г. Ващенко, В.А. Комогоркін, І.П. Лисенко, С.В. Маркова, І.К. Петров, С.А. Поліщук, А.Ц. Пуні, П.А. Рудик). Багато психологів розуміють волю як психологічний механізм, що сприяє подоланню перешкод (П.А. Рудик, П.В. Симонов, Б.М. Смирнов, Р.З. Шайхтдінов).

Аналіз наукової літератури з проблеми волі показав, що вона є необхідною складовою філософських учень найбільш відомих мислителів ще з епохи античності (Платон, Аристотель, Августин та ін.). Особливо великого поширення набуло вчення про волю Аристотеля, який вважав волю функцією, що потрібна для пояснення механізмів поведінки з позиції розуму. Уже в той час існували поняття «вольових» та «довільних» дій. Причинами виникнення вольових дій Аристотель вважав «розумні прагнення», бо там, «де немає розуму, там немає і волі» [5]. Платон прагнув довести, що воля є не що інше, як елемент людської душі. За період існування античної науки закладалися передумови для осмислення психологічної сутності мови. Проте в тогочасних філософських системах не йшлося про генезис волі, хоча деякі здогадки з цього приводу зустрічаємо вже у Платона .

У цьому періоді, великому за часом і масштабами накопичення різноманітного масиву інформації, не можна не звернутися до ідей українського Просвітництва. Головна філософська думка представників українського Просвітництва полягає в тезі: воля — це елемент життєдіяльності індивіда, який непорушно повинен підлягати волі Всевишнього (С. Калиновський, М. Козачинський, Г. Кониський) [8, 445].

На тісний взаємозв'язок інтелекту і волі вказував Г. Кониський: «Інтелект має вольові схильності, воля розумно домагається своїх цілей» [8, 460]. Воля та інтелект, за Г. Кониським, знаходяться в стосунках взаємовпливу: «Воля зупиняє розум для обмірковування [8, 462].

Епоха Середньовіччя внесла власні міркування в розуміння природи волі. Фактично тут закладені методологічні засади вивчення волі в XIX ст. вже в нових емпіричних умовах (К.Д. Ушинський, І. Сікорський, Д.М. Овсянко-Куликовський та ін.). В XIX та першій половині XX ст. проблема волі стає в психології головною і виходить у сферу ідеологічної боротьби [7, 555]. Показовими в цьому випадку є спадщини А. Шопенгауера і Ф. Ніцше, які по-своєму тлумачили взаємозв'язок інтелекту і волі [7, 358]. Залежно від того, що переважає – інтелект чи воля, Ф. Ніцше розрізняє типи людської поведінки, вчинків, що дозволяє йому створити класифікаційну систему типів людини. Спроба психологічного аналізу волі належить нашому співвітчизнику К.Д. Ушинському, який вказує на потрібне значення волі: 1) воля - це влада душі над тілом; 2) воля – «це почуття хотіння»; 3) воля – «... щось, протилежне неволі» [10, 421]. За К.Д. Ушинським, поняття волі стає не просто необхідним для тлумачення людської особистості, а й стрижневим її елементом. У XIX – на початку XX ст. почав накопичуватися емпіричний матеріал, який уже міг поставити проблему вивчення волі на конкретних вікових проміжках людського життя [8, 405].

Злам XIX – XX ст. відзначався прагненням психологів піднести до теоретичних узагальнень питання волі. Ототожнення К. Левінім стимулюючої функції волі з квазіпотребами зрештою привело західну психологію, за В. Іванниковим, до ототожнення волі і мотивації, унаслідок чого призупинилися теоретичні дослідження психології волі, і вона стала розглядатися в контексті інших проблем [2, 12].

Розробка концепції волі в радянській психології здійснювалася на матеріалістичних засадах. Першооснови з'ясування фізіологічних механізмів вольових дій були закладені в працях І.М. Сеченова й продовжені його послідовниками І.П. Павловим та В.М. Бехтеревим. Вольові акти набувають тлумачення «складних індивідуальних сполучно - рефлексорних дій» [6, 313]. Вивчення волі має різноплановий характер, де особливе місце посідає мотиваційний підхід, «вільного вибору»

та регуляційний [2].

Взаємозв'язок між вольовим становленням і спілкуванням особистості досліджується в працях А.Р. Лурії, О.В. Запорожця, Я.З. Неверовича, В.І. Асніна, Г.С. Костюка, О.Г. Ковальова, В.К. Котирло. А.Р. Лурія, з'ясовуючи зв'язок між довільними рухами та спілкуванням, зазначає, що спочатку дитина виконує лише вказівки дорослого, а потім власні мовленнєві інструкції [8, 19]. Ідея вивчення волі на основі мотивів широко втілювалася в поглядах психологів цього періоду. О.Г. Ковальов вважав, що якісні характеристики волі людини залежать від узгодженої єдності мотивації. Оскільки провідний вид діяльності школяра – навчання, то для вольового становлення доцільно керуватися ближніми мотивами (інтерес до навчання, почуття відповідальності тощо), поступово підводячи до керівництва віддаленими мотивами (підготувати себе до праці, стати опорою для батьків тощо). Потреби, інтереси людини спонукають її до певної діяльності, яка завжди чимось мотивована [3]. Відбувається двосторонній зв'язок (С.Л. Рубінштейн): цілі та мотиви спонукають до діяльності і водночас формуються в ній [9].

Є кілька спеціальних досліджень, присвячених вивченню волі в дітей підліткового та раннього юнацького віку, зокрема вольових якостей учнів-п'ятикласників (К.І. Вересоцька); формуванню вольових якостей у юнаків 9-10-х класів (В.М. Лапін) [9, 209-210].

Вольові якості належать до найсуттєвіших у характеристиці особистості. У працях радянських психологів 1920-60-х років пропонується ґрунтовне розкриття їх змісту, зокрема самостійності, ініціативності, рішучості, цілеспрямованості, витримки тощо. Проблематика волі розглядається у взаємозв'язку з питаннями виховання характеру (Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн, М.Д. Левітов, О.Г. Ковальов, О.М. Леонт'єв) [1, 16].

Отже, історія розвитку уявлень про волю свідчить про неоднозначність та багатоплановість розуміння цього питання.

1. Вивчення особистості підлітка / за редакцією М.Т. Дригус. - К.: Інститут психології АПН України, 1994.- 128 с.
2. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции: Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.01. МГУ им. М.В. Ломоносова. / В.А. Иванников. - М., 1989.- 46 с.
3. Ковалев А.Г. Воля и ее воспитание /А.Г. Ковалев.- Симферополь: Крымиздат, 1949.- 84с.
4. Лурия А.Р. О генезисе произвольных движений. Вопросы психологи / А.Р. Лурия .- 1957.- № 6.- с. 3-19.
5. Поліщук С.А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку. Навч. посіб. / С.А. Поліщук .– Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 158с.
6. Радянська психологічна наука за 40 років: Зб. статей. /за ред. Г.С. Костюка.- К.:Радянська школа, 1958. – с. 312-332.
7. Роменець В.А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття. Навч. посіб. /В.А. Роменець. - К.: Вища школа, 1995.- 614 с.
8. Роменець В.А. Історія психології епохи Просвітництва. Навч. посіб. / В.А. Роменець. – К.: Вища школа, 1993. - 568 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Учеб.пособ. / С.Л. Рубинштейн . – М.: Педагогика, 1988. – Т. 2. – с. 182-211.
10. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. Теоретичні проблеми педагогіки. За ред. О.І. Піскунова / К.Д. Ушинський. - К.: Радянська школа, 1983. – Т.1.- с.417-438.